

Elhallgatott múlt

Makovecz Imre arra a kérdésre, hogy miért tervez nagy konyhákat, azt válaszolta, azért, mert a konyha a család központja, ott történik minden, ott BESZÉLGETNEK egymással a családtagok...

Nekünk Közép-Európában a panel maradt, amelyben viszont miniatűr konyhák vannak, és a panel népe nem nagyon beszélget egymással. Ezért írtam meg anno a *Gyertyaláng* című elbeszéléskötetemet. A könyvemet Bori Imre tanár úr „múltba nézőnek” bélyegezte meg (ez mindmáig bűn), pedig én az előszóban világosan kifejtetem célomat: egyfajta virtuális tájházban szeretném megmutatni egykori életünket, amely kibeszéletlen maradt. (Ám valami furcsa módon az előszó kimaradt a kötetemből.)

Most ezzel az írásommal is ugyanezt teszem: ez nem nosztalgia, nem „múltba nézés”, hanem szembesülés a meztelen igazsággal.

Az anyám gyakran mondta a nevünkre, hogy átkozott, de nem a nevünk volt átkozott!

Az apám valahogy túlélte három „kihallgatást”... Az OZNA fekete autója mindig éjszaka jött... Büntetésből (miért is büntettek bennünket? – soha nem derült ki, bár sejtett az ember ezt) a két utcai szobánkba (összesen három volt) pillanatok alatt beköltöztettek egy háromgyerekes hajdani partizáncsaládot. Ők szorgalmasan lopták a nagy nehezen kikoplalt pénzből vásárolt tűzifánkat, szenünket. Nem tudták használni a budit (fölálltak rá)... Mi pedig – mind az öten – a velük szomszédos, harmadik szobába szorultunk. Én akkor, négy-öt évesen, értetlenkedve föl tettem a kérdést: miért veri éjszaka a bácsi a nénit, miért jajgat és nyög mindkettő egész éjjel?

1949-ben indultam iskolába Zomborban. A nálam négy évvel idősebb nővéremnek is sikerült magyar osztályba járnia, bár minden év elején a

magyar osztályok bezárásának réme fenyegett. Tehát sikerült nekem is magyar tagozatra iratkoznom. Micsoda boldogság!

Kandler Karola volt a tanító nénim, egy furcsa alkat, akit az új rend számbavételezett, és megfelelőnek találtatott, de aki délelőttöként az iskolában állami tanterv szerint tanított, hetente egyszer délután pedig otthon, az előszobájában hittant oktatott, Miatyánkot, Hiszekegyet... Ő az első osztályban összetörte a fejemen a palatáblát, másodikban Csörföly tanító bácsi a hajamat rángatta, mondván: „MI” tudjuk, hogy te hittanra jársz...

A négy évvel idősebb testvéremet, Margitot Németh Edit tanárnő rajzból nyomorgatta, meg akarta buktatni! RAJZBÓL!!! Ugyanő újvidéki rádiós újságíró koromban azt hazudta nekem, hogy a LEGKEDVESEBB diákja volt...

A dolgok állandóan változtak, minduntalan módosult az oktatás szerkezete, de mi még palatáblán palavesszővel írtunk (ilyen ma már talán csak a skanzenekben van), a nagy táblán krétával, ez utóbbit ki-ki magának szerezte be, és vitte magával naponta. Másodikban jött az irka, előbb kis vonalas, aztán nagy vonalas... Aztán a tinta, a toll, a tollszár... Nagy pacákat ejtettünk, a tinta állandóan folyt (mint a Pál utcai fiúknál). A nagy ÁLOM (jugómagyar kevertnyelvűséggel) a „penkala” (töltőtoll) volt. Középiszkolában már „örökíróval” (I. Biro pen, vagyis golyóstoll) írtunk.

Én a teljes magyar gimnázium első osztályába iratkoztam be, aztán menet közben lett belőle négy elemi és négy gimnáziumi osztály, majd később nyolcosztályos általános iskola plusz négy év gimnázium. A nyolcosztályos elemi után kisérettségit tettünk, és fölvételiztünk a gimibe. Ekkor a pokol tornácáról a pokolba léptünk.

A negyedik elemi után (hány éves is akkor az ember? – alig múltam tíz) halhatatlan földrajztanárnőnk (osztályfőnök is), Schreck Mária csöpögős mosollyal érdeklődött: „Hány fogásos

ebédet esztek ti, Mérey?” Majd máskor: „Ti most nagykanállal esztek, Mérey?” Vagy: „Neked a fejed tetején van a szemed, Mérey?”... Általános röhej az osztályban (e témában lásd Karinthy)! Megjegyzem: a tanárnő nagyon jól tanított, máig tudok térképet olvasni, ámbár szerinte a cseppkőbarlangokban „sztalagtitik” és „sztalagmitik” alakulnak ki, „Júli Alpok” vannak, meg „jonizáció” (ezek szerb[es] alakok, bennem is csak vén lektorként tudatosult, hogy helytelenül tanultuk meg). Ellensúlyozta ezt az alpári oktatást a magyartanárnőnk (Kirchner Etelka), nagyon jól tanított. Akkor végzett, friss diplomásként megvetette az alapját, hogy az egyetemen megértssem és megszeressem Ágoston Mihály nyelvész tanár úr előadásait. És megtanította a magyar ábécét! (Ezt sokan még diplomás korukban sem tudták, pedig nélküle nincs szótárhasználat.)

A gimnázium maga volt a pokol... Nem részletezem, kik tanítottak. A biológia- és a filozófiatanár nagyon jó volt, de a többi... még egy hajdani partizán is tanított minket! (Állandóan a háborús kalandjait ecsetelte, és partizándalokat énekelt[ünk].) A csúcs a matematika volt. Leírom a tanárunk teljes nevét: Kovács Béla (osztályfőnök is). Amikor kihívott felelni, az osztály fölkészülve a szórakozásra, kényelmesen hátradőlt (megint csak: I. Karinthy)... Béla teljes erőbevetéssel nyomorgatott, sőt megalázott. Például: nehogy azt higgyem, hogy ez költészet. „Ez nem »[m]it nekem te zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája!« – Ez MATEMATIKA, itt GONDOLKODNI kell, akinek nincs agya, annak az írmagját is kiirtjuk!... Majd én megmutatom!” Amikor a nővérem halálát bejelentette, sandán rám utalva megjegyezte: „Hiába, sose azok halnak meg, akiknek kellene!”

Én, persze, csak azért is tanultam! Hogyne tanultam volna, sőt... a német, a latin és a magyar „atomdoliknak” (így hívtuk akkoriban a tesztek) a megoldását MINDIG elküldtem a többieknek, én azonban soha senkitől egy árva matekmegoldást sem kaptam. Nem tudom, mi volt az osztálytársaim fejében, lelkében, volt-e egyáltalán lelkiismeretük; Bélát sem értem, miért tette, amit tett. Valószínűleg volt ebben gyűlölet, osztályharcos dac, kicsinyes magamutogatás... Ám mivel a többi tantárgyból ötöseim voltak, az ő kettését mindig fölemelte év végén az iskolatanács. Ez így ment

három évig. A 4. osztály kezdetekor azonban kijelentette: ezúttal nincs kegyelem, igenis megbuktat, az én fajtám dögöljön meg, menjen kapálni, ne egyetemre... Ezen persze az egész iskola jól szórakozott... én meg hiába tanultam, ha egy tanár meg akar valakit buktatni, akkor meg is teszi...

Megjelentek a Pártból azzal, hogy iratkozzak be, ők MEGVÉDENEK. Beiratkoztam. Nem védtek meg. Év végén ugyanúgy megbuktam, mint azelőtt... Máig sem tudom, ki állt ki akkor értem. Nagyon nagy cirkusz volt... Három napig húzódozott a dolog az iskolatanácsban, de végül megkaptam az átmenő osztályzatot. Béla valósággal őrjöngött. Sajnos, sohasem adódott alkalom, hogy megkérdezzem, ki fogta a pártomat, máig sem tudom, kinek kellene megköszönnöm... A lényeg: meglett a gimnázium, mehettem egyetemre. A húgomat az anyám – megmentendő az „átkozott névtől” – szerb osztályba íratta, s őt ott senki nem bántotta, sőt...

A nővérem nem élte túl Szabadkát. A tanítóképzőben, ötödikben először államépítésből bukkott meg, aztán szerb nyelvből. Volt pótvizsgán, nem is egyszer, még egy teljes osztályisméltést is túlélt, de amikor magyarból megbuktatták (nem írom ide a megbuktató tanárának a nevét, nem érdemli meg), nem bírta tovább, bevett egy marék tablettát... Én túléltem Kovács Bélát, nem szedtem be egy marék tablettát, de még ma is végtelenül fölháborít, amikor eszembe jut, hogy Béla Szabadkán főiskolai tanárként (lám, lám, hová avanszált a gimiből) azt mondta egy rádiós riporternek: KEDVENC diákja voltam...

Tehát: párttag lettem... Szegény édesapám csak annyit mondott: „Te ezek (?!) között, akik engem háromszor...?” Az édesapám a magyarországi Vacuum olajüzem zombori lerakatának volt a képviselője – sem gróf, sem báró, sem válogatott cigány legény nem volt, de még csak földbirtokosként sem bélyegezhatték meg, csak egy házunk volt, semmi más.

Újvidéken elsőéves egyetemistaként harmadmagammal olyan szobában laktunk, ahol nem volt szabad fűteni... Jelentkeztem hát az önkéntes autóút-építő munkára, hogy megkapjam a jogot a kollégiumra, meg aztán jóval olcsóbb is volt, mint az albérlet.

És befejeztem a Magyar Tanszéket, méghozzá 9,5-ös átlaggal. Valamennyi ész mégiscsak szorult belém, Béla hiába jövendült szörnyű jövőt.

Az egyetemen másodévesen párttitkár lettem. Ilyesmire akkoriban nem lehetett nemet mondani. Arra még ma is büszke vagyok, hogy megakadályoztam, igen, megakadályoztam, hogy egy társunkat kizárják az ország ÖSSZES EGYETEMÉRŐL, mert nagy naivan templomban esküdött. Nem tanulhatott volna, nem taníthatott volna... Azt akarták tenni vele, amit az unokabátyámmal Zágrábban, az unokanővéremmel Zomborban tettek. Egyébként volt egy párttagunk, akinek vita közben habzott a szája. Szó szerint! Előadásokon nem láttam, de pártértekezleti felszólaláskor valóban fehér habfoszlányok röpködtek körülötte. Valamikor lediplomázott ő is, sőt tanár lett a főiskolán, majd TANFELÜGYELŐ. (Ő sem érdemli meg, hogy leírjam a nevét.) Egy ismerősöm lánya egyszer megkért, hogy – mivel úgylátom annyit (lám, lám!) járok Magyarországra – vegyem meg neki Tamási Árontól a *Tamás bátya kunyhóját* (sic!). Megesküdött az élő Istenre, hogy ezt mondta neki ez a bizonyos tanár.

És itt most álljunk meg!

A Jóisten akarta, hogy párttitkár legyek. Ha addig voltak is illúzióim, akkor viszont egyből megszűntek. Minden héten behívtak a CK-ba (ezt így az igazi felidézni, „CéKá – Centralni komitet”, azaz Központi Bizottság), mindenki remegett ennek a szóösszetételnek a hallatán. Az Újvidéki Rádiónál a „pipás” főnök – végtelen bölcsességében – minden reggel azzal jött be a CK-tól a szerkesztőségbe, földobva kalapját a foga: „Na akkor most elmondom, mit mondtak a CK-ban, mi legyen a főhír, mi az éjféli, és mit tegyünk embargóra.”

Engem is párttitkárként behívtak, és megmondták, mikor, hány órákor legyen pártértekezlet, mi legyen a napirend (!), hány pontból álljon, milyen határozatokat kell hoznunk (valahol az 1960-as években járunk), és HOGYAN KELL FÖLTENNI A KÉRDÉST, HOGY IGEN VAGY NEM LEGYEN A SZAVAZÁS eredménye.

1965-ben diplomáztam, nyomban utána Bányai János eltanácsolt az egyetemi tanárságtól, maradtam hát a rádiónál, ahol addig (hála Ágoston tanár úrnak) éjszakánként dolgoztam.

Lényegében jól éreztem magam, lakást ugyan nem kaptam, de lakáskölcsönt igen. Húsz (írd és mondd, 20) évig nem is láttam a fizetésem kétharmadát, egyharmad a bankba, egyharmad a rádióknak ment... ám ez mégis főnyeremény volt (nem albérlet).

Tehát párttag vagyok, végtelenül passzív, de tag. Kiszámítottam, hogy ha minden negyedik pártgyűlésre elmegyek, akkor nem rúgnak ki, csak megbírálnak (egyszer majdnem nyilvános ÖNKRITIKÁT gyakoroltattak velem, de megszórtam).

Tizenöt év múltán nagyobb fizetésért átmentem a vajdasági képviselőház fordítószoftárba lektornak. Még egyszer nem tenném meg, annyi szent. Igaz, hogy több volt a „fizu”, de a szakmai állapotokat jellemzi, hogy két kolléganőm is volt, aki így írta: „lessz, egy”. Ugyanolyan diplomájuk volt, mint nekem. Egyikük eldicsekedte, hogy a házukban az ELSŐ KÖNYV, ismétlem: az egész házban az első könyv a *Meseország kapuja* volt, amelyet jutalomkönyvként kapott. (Azt hiszem, ez volt az első meséskönyv, amely az új Jugoszláviában magyarul megjelent.) Egy másik kolléganő két tanúval akarta velünk aláírtni, hogy járt az egyetemen a harmadik évre, tehát megvan a kétéves kisdiplomája... noha addigra már megszűnt a fokozatos oktatás, nem is volt kisdiploma. (Később ezt egy telefonnal mégis elintézték neki).

Itt aztán már nem lehetett kibírni a párttagságot. Tudni kell, hogy a kidobott pártagnál rosszabb a mi szakmánkban akkoriban nem létezett, az ember az állásával játszott, tombolt a munkanélküliség, a fél ország vendégmunkás volt Nyugaton, de nálam és még egy kolléganőnél lassan betelt a pohár. A köztársaság állandóan újabb és újabb anyagi, terménybeli, pénzbeli stb. hozzájárulást követelt az akkor még létezett Vajdaság Autonóm Tartománytól (s ezt a pártban megszavaztatták velünk!). Egyszer valami ilyesmi hangzott el: ha nem adtok, a saját hátatokon fogjátok elhozni, és még az utat is ti magatok a két kezetekkel építitek meg hozzá...

A biztosítékot a *Golubnjača* c. színmű verte ki. Nem tudom már, ki írta, mikor írta, a lényeg az volt, hogy bemutatása ellen embargót (teljes betiltást) kellett megszavaznunk. A darabot közülünk SENKI sem látta, senki sem olvasta... (Én

akkor Szolzsenyicin példájából már jól tudtam, hogy mit jelent egy központi igazgatású államban egy író művének a betiltása, Szolzsenyicint is ezzel fenyegették meg, ha átveszi az irodalmi Nobel-díjat. Nem is vette át.) Tartózkodni akartam, nem lehet... akkor nemmel szavazok, nem lehet; egyhangú igen kell... És akkor a fiatal román kolléganővel – mi ketten – NEMMEL szavaztunk, a párttitkárunknál meg másnap bejelentettük, hogy vége, kilépünk! Jó idő múlva a kis kolléganő szólt, hogy valami nincs rendben... A fizetési listánkon az áll, hogy fizetjük a tagsági díjat – ám a vég-

összegeből nem hiányzik semmi. Kiderült, hogy a mi szerencsétlen alapszervezeti párttitkárunk fizetett helyettünk másfél-két évig, alighanem félt, nem mert bejelenteni a CK-ban... Megkérdeztük tőle, azt mondta, elfelejtette... ez persze nem valószínű, hiszen ehhez a számvevőségben is szólnia kellett, de ráhagytuk. A lényeg, hogy mi ketten: KILÉPTÜNK. Mondták is a többiek: a románok meg a magyarok csak itt, a Vajdaságban értenek egyet.

Nem jártunk többé értekezletre, nem fizettünk tagsági díjat... és „élve” maradtunk...

Keresztút: Jézus találkozik a síró asszonyokkal